

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Η Παλαιοχριστιανική οικία είναι ένα μέρος της αρχιτεκτονικής που αφέθηκε στο περιθώριο χάριν της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Μερικές ρωμαϊκές οικίες και πιο ειδικά η οικία του Θησέα και η οικία του Διόνυσου στην Πάφο, παρ' όλο που ήταν το επίκεντρο μεγάλων ανασκαφών εν τούτοις δεν έτυχαν ανάλογης δημοσίευσης. Το χάσμα που υπάρχει στις δημοσιεύσεις που αφορούν τις παλαιοχριστιανικές οικίες δεν είναι λιγότερο. Μόνο το «ελαιοτριβείο» στη Σαλαμίνα έτυχε μιας πλήρους δημοσίευσης. Η μόνη προσπάθεια μιας συνολικής μελέτης της ιδιωτικής παλαιοχριστιανικής αρχιτεκτονικής επιχειρήθηκε από τον καθηγητή Ch. Delnoge (Η παλαιοχριστιανική τέχνη στην Κύπρο. Αναφορές του 15ου διεθνούς συνεδρίου βυζαντινών μελετών, Αθήνα, 1976, σελ. 31-34) παρ' όλο που κι αυτή η μελέτη είναι πολύ περιληπτική.

Φρόνη Χατζηχριστοφί

Αρχαιολόγος

Οι παλαιοχριστιανικές οικίες που ανασκάφηκαν ή απλώς επισημάνθηκαν μέχρι σήμερα, είναι πολύ απορριπτικές για να μας επιτρέψουν να οικιαγραφίσουμε μία πόλη ή ακόμη ένα χωριό αυτής της εποχής.

Πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι πολλές αστικές παλαιοχριστιανικές οικίες είτε κτίζονταν πάνω από ρωμαϊκές ή ελληνιστικές οικίες κατεστραμμένες είτε ήταν οι ίδιες ρωμαϊκές, που συνέχισαν να χρησιμοποιούνται κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο με μερικές τροποποιήσεις του πλάνου τους, του οποίου όμως διατηρούσαν τα γενικά χαρακτηριστικά.

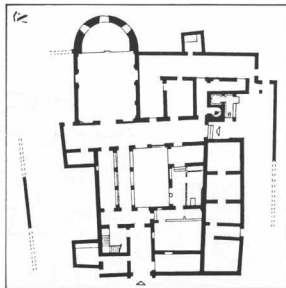
I. Οικίες με περίστυλη αυλή

Στην Πάφο υπάρχουν μερικές οικίες με περίστυλη αυλή (μόνο μέρος της κατοικήσιμης περιοχής της αρχαίας πόλης έχει ανασκαφεί) που χρονολογούνται στη ρωμαϊκή εποχή, όταν η Πάφος ήταν πρωτεύουσα της Κύπρου. Το μέγρο του Θσθα, οικοδομηθέν εκτενών διαστάσεων, προορισμένη για κατοικία του consularis (ύπατος), του κυβερνήτη του νησιού, ανοικοδομήθηκε στο τέλος του 3ου αιώνα και συνέχισε να κατοικείται, ακόμη και μετά τους σεισμούς του 332 και 342 που κατέστρεψαν μεγάλο μέρος του νησιού.¹

Το μέγρο του οποίου οι διαστάσεις φτάνουν τα 10,363 m², παραμένει, λόγω του μεγέθους του η μεγαλύτερη οικοδομή στο είδος της στην Κύπρο μέχρι τώρα. Τα δωμάτια του συμπλεγματος είναι τοποθετημένα συμμετρικά γύρω από μία πολύ μεγάλη περίστυλη αυλή (εικ. 1). Η είσοδος μέσα στο μέγρο πραγματοποιείται από ένα νημιπέδιλο σύνολο δωματίων που αποτελείται από ένα μακρόστενο προθάλαμο, ο οποίος κατέληγε στα δύο άκρα του σε δύο αψίδες, ένα μικρό αίθριο και δύο διαδρόμους. Η ανατολική, η βόρεια και η δυτική πτέρυγα του κτηρίου προοριζόταν για τις οικιακές ανάγκες των κατοίκων και η νότια πτέρυγα για τις διοικητικές και πολιτικές τελετές. Στο μέσο της νότιας πτέρυγας επικρατεί μία αψιδωτή αίθουσα, πιθανόν η αίθουσα υποδοχής με πάτωμα καλυμμένο με ψηφιδωτά που παρουσιάζουν τη βάρηση του Αχιλλέα. Τη νότιο-δυτική γωνία της οικίας καταλαμβάνει το σύνολο των δωματίων που αποτελούν τα λουτρά. Το μεγαλύτερο του μεγάρου υπογραμμίζεται ακόμη πιο πολύ από την πλούσια εσωτερική διακόσμηση από μάρμαρα και ψηφιδωτά.

Η Σαλαμίνα που καταστράφηκε κατά τους σεισμούς του 4ου αιώνα ανοικοδομήθηκε, μετονομάστηκε σε Κωνσταντία και έγινε η νέα πρωτεύουσα της Κύπρου. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως δύο οικίες. Η μία, η λεγόμενη «ελαιοτριβείο» κτίστηκε τον 5ο αιώνα και κατείχε μία έκταση περίπου 766 τ.μ.² Τα δωμάτια τακτοποιημένα σε δύο ορόφους περιτριγύριζαν μία περίστυλη αυλή (εικ. 2). Στο θόρειο-δυτική γωνία βρισκόταν η μεγαλύτερη αίθουσα του κτηρίου που κατέληγε σε μία αψίδα. Ολόκληρο το κτήριο είχε πλούσια ανάγλυφο γύψινο διάκοσμο. Τον 6ο και 7ο αιώνα έγιναν διαφοροποιήσεις και επέκταση της αρχικής οικίας και η επιφάνειά της έφτασε τα 988 μ.² Η οικία καταστράφηκε τον 7ο αιώνα κατά τις αραβικές επιδρομές και εναχρησιμοποιήθηκε από φτωχούς ιδιώτες (squatters) οι οποίοι εγκατέστησαν διάφορες αγροτικές εγκαταστάσεις, όπως το ελαιοτριβείο το οποίο και έδωσε το όνομά του στην οικία. Η δεύτερη οικία, την οποία ονομάζουν «ρωμαϊκή», κτίστηκε κι εκείνη τον 5ο αιώνα. Η ανασκαφή της έγινε στα τέλη του περασμένου αιώνα από τον Μ.Ο. Richter για το Βρετανικό Μουσείο και σήμερα έχει καταστραφεί εντελώς.³ Ξέρουμε, εν τούτοις, ότι επρόκειτο για μία οικία όπου τα δωμάτια οργανωνόταν γύρω από μία περίστυλη αυλή. Η οικία συνδεόταν με λουτρά και είχε ψηφιδωτό δάπεδο που απεικόνιζε τον Ορφέα ανάμεσα στα ζώα.

Η οικία του Ευστόθλου, που έχει μία παρανομαρική θέα προς τη θάλασσα, βρίσκεται στη νότια απόκρημνη πλευρά του λόφου του Κουρίου.⁴ Πρόκειται για την έπαυλη κάποιου πλούσιου ο οποίος ασπάστηκε το Χριστιανισμό, όπως μαρτυρούν επιγραφές στο ψηφιδωτό δάπεδο που την διακοσμούν. Το συμπλεγμα ανοικοδομήθηκε τον 5ο αιώνα πάνω στα ερείπια ενός «ανακτόρου» της ελληνιστικής περιόδου. Στην ιδιωτική οικία του 5ου αιώνα προστέθηκαν αργότερα λουτρά κι αυτή μετατράπηκε σε χώρο αναψυχής. Όταν κάποιος έμπαινε στο κτήριο από την είσοδο στα δυτικά, διέσχισε τα δωμάτια της υπηρεσίας και έφτανε στην κεντρική περίστυλη αυλή (εικ. 3). Στα ανατολικά της αυλής τα δωμάτια οδηγούσαν σε μία μεγάλη αίθουσα με αψίδα, το triclinium. Τα λουτρά καταλάμβαναν τη βόρεια πτέρυγα του κτηρίου και περιελάμβαναν κρύα λουτρά, υπόκαυστο και ζεστούς θαλάμους. Όλη η οικία κλητύπητο με ψηφιδωτά δάπεδα, των οποίων ιδιαίτερα ενδιαφέρον έχει η παράσταση της Κτίσης που κρατά

στο δεξί της χέρι μέτρον αντίστοιχο προς το ρωμαϊκό πόδι.

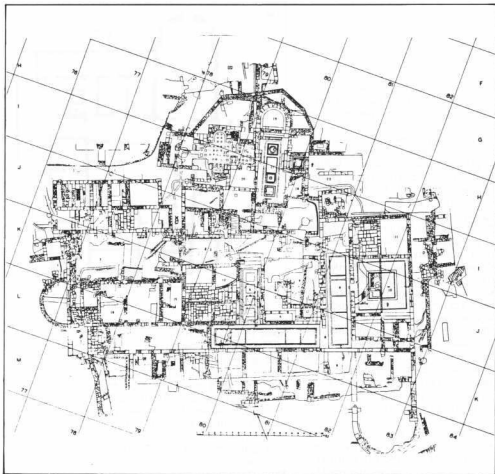
Μία άλλη οικία βρέθηκε τα τελευταία χρόνια στην Άλασα κατά τις ανασκαφές του Τμήματος Αρχαιοτήτων.⁵ Κι αυτή χρονολογείται στον 5ο αιώνα. Η οικία περιλάμβανε δωμάτια που περιβαλλαν μία κεντρική περίστυλη αυλή και μία εγκατάσταση λουτρών. Μερικά από τα δωμάτια διατρώον την ψηφιδωτή διακόσμηση τους.

Στην Παλαίπαφο, μερικές ρωμαϊκές οικίες συνεχίζαν να κατοικούνται και κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Μία από αυτές η οποία βρίσκεται κοντά στο ιερό της Αφροδίτης κτίστηκε τον 1ο αιώνα και πιστεύεται πως χρησιμοποιούνταν σαν κατοικία των ιερών της Αφροδίτης.⁶ Αυτή η οικία ανοικοδομήθηκε κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, διατηρώντας το αρχικό της σχήμα, που περιλάμβανε διάφορα δωμάτια γύρω από μία περίστυλη αυλή. Μία άλλη οικία γνωστή σαν «οικία της Αλφειάδας» των ψηφιδωτών δαπέδων που παρουσιάζουν τη Λήδα και τον κύκνο, δεν αποκαλύφθηκε ακόμη εντελώς, αλλά μπορούμε ήδη να δούμε το triclinium (5,50 μ.χ 6,0 μ) με το ψηφιδωτό που αναφοράμε.⁷

II. Φτωχικές οικίες

Αυτή η κατηγορία οικιών δεν έχει ακόμη μελετηθεί αρκετά. Αντιπροσωπεύεται κυρίως από τις αγροτικές οικίες.

Κοντά στο χωριό Λυθράγκωμη μία αγροτική οικία ήρθε στο φως της οποίας οι τοίχοι ζώνταν σε ύψος 0,50μ. Το δάπεδο της καλύπτεται με οπτοπλίνθους.⁸ Μία άλλη οικία επισημάνθηκε κοντά στο δρόμο που οδηγεί από το χωριό Κώμη του Γιαλού στο χωριό Λεονάρισσο, κοντά στο παρεκκλήσι της Αγίας Σολομώνας. Εκεί βρέθηκαν τα ερείπια δύο δωματίων των οποίων το δάπεδο εί-

να στρωμένο με οπποπλίθους.⁹ Στη Χαλεΐκα βρέθηκαν τα θεμέλια ενός τετράγωνου δωματίου, το δάπεδο καλυπτόταν με χαλίκια που σχημάτιζαν ομόκεντρος ρόμβους. Κοντά στο δωμάτιο βρέθηκε μία πέτρα που ανήκε, πιθανώς, σ' ένα ελαιοτριβείο, και πολλά όστρακα, κυρίως πίθοι, που μαρτυρούν τις αγροτικές δραστηριότητες του τόπου.¹⁰

Δυτικά *της βασιλικής της Αγίας Τριάδας στη Γαλιούσα, ανακαλύφθηκαν μερικά οικίες που συνόρευαν με το δρόμο. Μετά την καταστροφή της βασιλικής, ένα μέρος της όπως και μέρος του αιθρίου μετατράπηκαν σε άθλιες οικίες, αν κρίνουμε από την πενιχρότητα της οικοδομής, όπου γίνονταν αγροτικές εργασίες, όπως το φανερώνει ένας μύλος για την αλευροποίηση του αιταριού.¹¹ Μια πυκνή κατοικησιμη περιοχή που περιλάμβανε μικρά χωριά ή μεγάλες φάρμες επισήμως άνηκε στην περιοχή του χωριού Διόριος. Στην ίδια περιοχή βρέθηκαν και μερικά εργαστήρια κεραμικής που χρονολογούνται στην ίδια εποχή.¹²

III. Κατοικίες του κλήρου

Δυτικά και βόρεια του αιθρίου της βασιλικής της Αγίας Τριάδας ένας ορισμένος αριθμός δωματίων προριζόταν για τη στέγαση του κλήρου.

Μία από τις αίθουσες περιλάμβανε εστίες, στάχτη, δύο «δεξαμενές» και σκουριά σιδήρου που φανερώνουν ότι αυτό το δωμάτιο χρησιμοποιούνταν ως μεταλλοτεχνικό εργαστήριο.¹³ Το νοτιο-δυτικό μέρος συμπλέγματος της βασιλικής στον Άγιο Φίλιππο της Καρπασίας, καταλάμβανε επίσης διάφορα δωμάτια προορισμένα για τον επίσκοπο. Αυτά τα δωμάτια βρίσκονταν στον όροφο και συνδέονταν με μία υπαίθρια αυλή με στέες, ένα μέρος της οποίας ανασκάφη.¹⁴ Και η επισκοπική οικία στο Κούριο βρισκόταν στον όροφο ενός κτηριακού συμπλέγματος που συνόρευε με τη δυτική και βόρεια στοά του αιθρίου.¹⁵ Η μεγάλη αίθουσα στο ισόγειο της βόρειας πτέρυγας χρησίμευε ως αίθουσα αναμονής και οι αίθουσες της δυτικής πτέρυγας ως αποθήκες και δωμάτια υπηρεσιών. Οι ανακαλύψεις στον τόμο των παλαιοχριστιανικών οικιών είναι ακόμη ελάχιστες για να μας επιτρέψουν να κάνουμε μία σύνθεση του θέματος. Εδώ, απλά παρουσιάζουμε τις πληροφορίες που διαθέτουμε.

Παρά τις λίγες πληροφορίες που έχουμε, μπορούμε, ωστόσο να πούμε πως οι αστικές οικίες παρουσιάζονται ως μεγάλα κτήρια συνδεδεμένα όλα με μία περίστυλη αυλή και μία αψιδωτή αίθουσα, το triclinium. Επί πλέον είναι όλες πλούσια διακοσμημένες, συνήθως με ψηφιδωτά.

Η αγροτική οικία αποτελείται από ένα ή δύο δωμάτια φτωχικής κατασκευής και συνδέεται συχνά με εργασία αγροτικών δραστηριοτήτων. Με τις αραβικές επιθέσεις η οικοδομική δραστηριότητα σταμάτησε. Οι πλούσιοι ιδιοκτήτες εγκαταλείπουν συχνά τις κατοικίες τους για περιοχές πιο ασφαλείς. Έτσι τις μεγάλες κατοικίες ή ακόμη και τις βασιλικές καταλαμβάνουν φτωχοί ιδιώτες (squatters) που τις εκμεταλλεύονται.

Σημειώσεις

1. Το μέγρο ανασκάπεται από την Πολωνική αποστολή την οποία διευθύνει ο W.A. Daszewski, RDAC 1968, σελ. 33-61, 1970, σελ. 112-141, 1972, σελ. 204-236.
2. Γαλλικές ανασκαφές του ινστιτούτου F. Courby της Λυών, G. Argoud, O. Callot, Br. Helly, Une residence byzantine, «L'huile-rie», Salamine de Chypre, XI (Paris, 1980).
3. M.O. Richter, Cyprus its ancient civilisation, Pall Mall magazine, June, 1914.
4. Προκαταρκτικές εκθέσεις στο Bulletin of the University Museum, Philadelphia, 7, n. 2 (April, 1938), σελ. 4-10, 13, n. 3 (June 1948) σελ. 12, 13, 14, n. 4 (June, 1950), 27-37.
5. BCH 109 (1985).
6. J. H. Iliffe και T.B. Mitford στο Antiquaries Journal 31, (1951), σελ. 57-60.
7. RDAC 1973, σελ. 194-197.
8. Απόστολος Βαρνάβας, 1967, σελ. 349.
9. Op. cit, 1967, σελ. 349.
10. Op. cit, 1967, σελ. 350.
11. Απόστολος Βαρνάβας, 1967, σελ. 78-83.
12. H.W. Catling, An early byzantine pottery factory at Dhiorios in Cyprus, Levant IV, 1972, σελ. 1-83.
13. Απόστολος Βαρνάβας, 1967, σελ. 78-83.
14. RDAC 1981, σελ. 209-250.
15. RDAC 1971, σελ. 358-365.

Early Christian Houses

F. Hadjichristofi

Early Christian houses are still very scarce and do not allow us to draw firm conclusions as to their plan. Despite the dearth of information we can support the view that the large city-dwellings had a peristyle yard, an apsidal room, the so-called triclinium, and they were lavishly decorated.

The rural house consists of one or two rooms of poor construction and through a variety of agricultural tools is related with relevant activities.

The repented invasions of Cyprus by the Saracens put an end to the building activities. Rich people abandon their homes for safer places. Squatters move in and put up their living quarters in the rich villas or even the religious complexes of desolated basilicas.